

РОСІЙСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Карпіна О.С.

кандидат філологічних наук,

старший викладач,

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ТЕМИ В РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХІХ СТОЛІТТЯ

«Одним із найважливіших творчих завоювань російської літератури першої половини ХІХ ст. стало утвердження і розквіт різноманітної у своїх проявах історичної теми» (переклад мій – О.К.) [4, с. 7]. Це було пов'язано, насамперед, із тим, що кінець ХVІІІ – перші десятиліття ХІХ ст. були епохою великих історичних подій: соціальних зрушень, жорстоких війн, політичних потрясінь, серед яких варто пригадати Велику Французьку буржуазну революцію, піднесення і драматичний фінал Наполеона, національно-визвольні революції на Заході, повстання декабристів у Росії. Все це породжувало у свідомості людей тієї пори загострене відчуття історії, у якому сучасники бачили нову ознаку століття, яка сприяла формуванню особливого «історичного напрямку» думки, уваги, інтересів. Недаремно Ю.М. Лотман зазначав: «Ми зараз переживаємо час захоплення історією» [2, с. 9].

Історична тема стала особливо актуальною для російської літератури першої половини ХІХ ст. внаслідок пробудження національної свідомості у період Вітчизняної війни 1812 року, що дала імпульс для активної розробки історичних сюжетів, образів і мотивів. Представники різних художніх напрямів, течій, угруповань (М.І. Гнедич, Ф.М. Глінка, М.М. Карамзін, О.С. Пушкін, В.Ф. Одоєвський та ін.) наголошували на необхідності глибокого вивчення та відтворення історії своєї вітчизни. Патріотичний підйом після перемоги Росії у війні з Наполеоном призвів до потужного розвитку історичної науки й пошуку нових форм відображення історії в художній літературі [3, с. 1].

Створення Н.М. Карамзіним багатотомної «Історії держави Російської» також пробудило величезний інтерес серед самих широких верств народу до минулого власної вітчизни, адже національна історія є

шляхом до національного самопізнання. Дійсно, знання минулого допомагає зрозуміти теперішнє та пояснює задачі майбутнього. Варто зазначити, що саме у цей час на літературній арені бурхливо розвивався романтизм, однією із головних естетичних задач якого було осмислення минулого та його художнє зображення.

Таким чином, цілком природно вийшло так, що письменники намагалися у своїх працях порушити один із напружених періодів в історії російського народу. Вони зверталися до минулого з метою вивчення закономірностей соціального розвитку, витягу позачасових уроків і осмислення сучасності. Наслідком цього стало створення нового жанру історичного роману.

Історичним прийнято вважати такий роман, «действие которого развертывается на фоне исторических событий» [1, с. 335].

Необхідно зазначити, що батьком історичного роману, який дав могутній імпульс у цьому напрямку всій європейській художній творчості, треба вважати британського письменника сера Вальтера Скотта (1771–1832), цього, за словами О.С. Пушкіна, «шотландского чародея», «который увлѣк за собой целую толпу подражателей», діяння якого «ощутительно во всех отраслях современной ему словесности» [1, с. 337].

Романи Вальтера Скотта і зараз читаються з великим інтересом, але для людей того часу вони були новаторським явищем. До речі, вони користувалися величезним успіхом і у російських читачів 20-30-х років XIX ст.

Історичні романи шотландського митця зіграли величезну роль у подальшому розвитку цього жанру в літературі європейських держав. Під пером В. Скотта склався і сам тип історичного роману, у якому органічно поєднується художній вимисел з реальною історичною дійсністю. Формулу такого роману саме на основі досвіду В. Скотта і його численних послідовників дав О.С. Пушкін: «В наше время под словом «роман» разумею историческую эпоху, развитую на вымышленном повествовании» [5, с. 92].

Свою задачу під час написання історичних романів В. Скотт бачив у «відновленні минулого», яке для нього полягало у точному вивченні та відтворенні побуту, культури, норів різних людей тієї чи іншої епохи. Персонажі історичного роману – історично обумовлені особистості, які і дають уявлення про нориви епохи, що зображається, «відновлюють» її дух.

Саме творчість В. Скотта стала тим підґрунтям, на базі якого в 30-60-ті роки XIX ст. сформувався російський історичний роман.

Історична тема стала настільки популярною у російській літературі, що майже кожен письменник – і той, хто мав досвід літературного письма, і той, хто тільки вступав на цей шлях – пробував свої сили в історичних жанрах.

Першим у російській історичній белетристиці по стопах Вальтера Скотта пішов М.М. Загоскін. Його історичний роман «Юрій Милославський, або Росіяни в 1612 році» (1829) вважається першим зразком російського історичного роману вальтер-скоттівського типу. Він мав винятковий успіх у читачів. Коло джерел, якими користувався письменник, – це, головним чином, праці, присвячені опису побуту і способу життя росіян у XVII ст.

О.С. Пушкін привітав спробу М.М. Загоскіна зобразити життя народу і вирішити проблему співвідношення правди і вимислу в дусі реалізму і не загострювати увагу на питаннях історичної точності роману. Між тим, засвоївши прийоми В. Скотта, М.М. Загоскін залишився далеким від глибокого історизму англійського письменника. Якщо для В. Скотта роман був засобом відтворення історії за допомогою вимислу, то у Загоскіна історія служить для обґрунтування певних політичних ідей і, перш за все, ідеї православ'я і об'єднання всіх станів навколо престолу. Підкорення історичних фактів політичній тенденції було принциповою позицією російського романіста.

Серед інших російських письменників, які працювали у жанрі історичного роману і внесли вагомий внесок у його розвиток, варто зазначити І.І. Лажечнікова («Останній Новік» (1833), «Крижаний будинок» (1835), «Басурман» (1838)), О.К. Толстого («Князь Срібний» (1862)), Вс.С. Соловйова («Юний імператор» (1877), «Капітан гренадерської роти» (1878), «Цар-Дівича» (1878)), Г.П. Данилевського («Мирович» (1879), «Княжна Тараканова» (1883), «Спалена Москва» (1886)), Д.Л. Мордовцева («Великий розкол» (1878), «Дванадцятий рік» (1880), «Пан Великий Новгород» (1882)), Є.А. Саліаса-де-Турнеміра («На Москві» (1880), «Петербурзьке дійство» (1880), «Аракчєєвський синок» (1888)), В.В. Крестовського («Петербурзькі нетрі» (Т. 1 – 1864, Т. 2 – 1867)), О.Ф. Вельтмана («Святославич, ворожий вихованець» (1835), «Олександр Пилипович Македонський» (1836)).

У другій половині XIX ст. у Росії відбувався стрімкий розвиток книжкового ринку та масової белетристики. У першу десятку найпопулярніших авторів у цей час входили І.І. Лажечников, Вс.С. Соловйов, Є.А. Саліас-де-Турнемір, В.В. Крестовський, Г.П. Данилевський.

Слід відзначити, що історичний роман є досить своєрідним художнім феноменом. Представники різних країн Європи, які працювали у цьому жанрі, привнесли у нього свої національні особливості.

Зупинимося на специфічних особливостях російського історичного роману. Перш за все, необхідно сказати про співвідношення минулого та теперішнього: теперішнє розкривається через минуле, минуле «проростає» у теперішньому, при цьому авторське бачення грає першорядну роль. Воно служить своєрідним камертоном у розробці жанрового змісту, який утворює концепцію твору. Істотним для визначення жанру історичного роману є і те, що сам письменник сприймає життя, яке зображає, як дійсність, що стала історією. Предметом історичного роману є минуле як певна епоха, яка вже завершилася у своєму розвитку.

У якості основної жанрової домінанти історичного роману виділяємо в ньому «действительное, с опорой на документы, зафиксированное в истории существование лиц и событий, изображенных в романе, присутствие дистанции во времени с целью извлечь уроки для современности, историзм как философскую основу жанра, а также наличие в романе исторического колорита, исторических деталей» [6, с. 14].

Цілком очевидно, що історичні романи стали найпоширенішим жанром у російській літературі XIX ст. та завоювали любов мільйонів читачів. Це можна пояснити тим, що люди намагалися відшукати у минулому відповіді на животрепетні питання сучасності, а також осягнути закономірності історичного процесу.

Отже, актуалізація історичної теми в російській літературі XIX століття обумовлена головним чином наступними факторами: тривожними історичними подіями епохи, виникненням жанру історичного роману у творчості Вальтера Скотта та усвідомленням російськими письменниками необхідності йти в ногу з тенденціями сучасного їм літературного процесу. Звертаючись до історичної тематики, вони намагалися, з одного боку, привернути увагу читачів до ключових проблем свого часу, а з іншого – віддати дань літературній традиції, наслідуючи шотландського романіста.

Список використаних джерел:

1. Благой Д. Исторический роман. *Литературная энциклопедия: словарь литературных терминов*. Москва; Ленинград : Изд-во Л.Д. Френкель, 1925. Т. 1. С. 335-342. URL: <http://feb-web.ru/feb/slt/abc/lt1/lt1-3351.htm> (дата обращения: 21.06.2019).
2. Лотман Ю. Беседы о русской культуре. Москва : Просвещение, 1994. 298 с.

3. Марченко Т.М. Епоха Богдана Хмельницького в російській романтичній картині світу: трансформація фольклорних, літописних, історіографічних традицій: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.02 / Таврійський нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. Сімферополь, 2011. 40 с.

4. Марченко Т.М. Образ Богдана Хмельницького в літературі русського романтизму : монографія. Донецьк : Норд-Пресс, 2009. 296 с.

5. Пушкин А.С. Полн. собр. соч.: в 16 т. Москва : Изд-во АН СССР, 1949. Т. 11. 338 с.

6. Щедрина Н.М. Исторический роман в русской литературе последней трети XX века (Пути развития. Концепция личности. Поэтика): дис. ... д-ра филол. наук: 10.01.01 / Башкир. гос. ун-т. Уфа, 1995. 379 с.